

Касапоглу С. О.,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінального права та кримінології
юридичного факультету
Національного гірничого університету

ДОПУСТИМІСТЬ НЕОСОБИСТОЇ РЕАЛІЗАЦІЇ НОРМ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРАВА

LEGAL ADMISSIBILITY OF NON-PERSONAL REALIZATION OF THE STANDARDS OF CRIMINAL PROCEDURAL LAW

У статті розглянуті проблемні питання допустимості неособистої реалізації учасниками кримінального провадження норм кримінального процесуального права. У правовому регулюванні цих питань виявлені недоліки і запропоновані шляхи їх усунення.

Ключові слова: норма, кримінальне процесуальне право, реалізація, кримінальне провадження, дієздатність.

В статье рассмотрены проблемные вопросы допустимости неличной реализации участниками уголовного производства норм уголовного процессуального права. В правовом регулировании этих вопросов выявлены недостатки и предложены пути их устранения.

Ключевые слова: норма, уголовное процессуальное право, реализация, уголовное производство, дееспособность.

The article considered the problematic issues of the legal admissibility of non-personal realization by the participants of criminal proceedings of the standards of criminal procedural law. In the legal regulation of these issues revealed shortcomings and proposed ways to eliminate them.

Key words: standards, criminal procedural law, realization, criminal proceedings, legal capacity.

Постановка проблеми. За загальним правилом норми кримінального процесуального, як і будь-якого іншого права, повинен реалізовувати суб'єкт, якому вони адресовані (адресат норми права). Однак у певних випадках їх адресат не може або не хоче реалізовувати норми процесуального права. Це може бути з різних причин: підозрюваний скривається від досудового розслідування, обвинувачений від судового розгляду; потерпілий загинув або перебуває у стані, який унеможливує подання заяви про вчинення кримінального правопорушення тощо. На час відсутності зазначених учасників кримінального провадження у випадках, передбачених законом, дозволяється участь інших осіб: замість підозрюваного (обвинуваченого) – захисник, замість потерпілого – близькі родичі або члени сім'ї. Однак кожного разу в таких випадках виникає запитання про те, чи погодиться з результатами реалізації норм кримінального процесуального права «основний» учасник, тобто той, замість якого норми реалізовували інші особи. Відповіді на це питання законодавець у кримінальному процесуальному законі не надав, що є певною проблемою для діяльності з реалізації норм кримінального процесуального права.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В юридичній теорії розглядалися питання реалізації норм кримінального процесуального права [1; 4; 6; 7; 8]. А ось питання допустимості неособистої їх реалізації не були предметом наукових досліджень.

Мета. У цій статті поставлено за мету розглянути проблемні питання реалізації норм кримінального процесуального права суб'єктами, які не є безпосередніми їх адресатами або стають такими за рішенням

учасників кримінального провадження, наділених владними повноваженнями.

Виклад основного матеріалу. Кримінальний процес знає випадки, коли законодавець дозволяє іншим, ніж адресати норм, особам самостійно чи разом з адресатами реалізовувати норми процесуального права. Потреба в цьому виникає з різних причин, наприклад, неосудність чи неповнолітній вік обвинуваченого, смерть потерпілого тощо. Для «підтримання» обвинуваченого в реалізації ним норм кримінального процесуального права у кримінальному процесі існують інститути захисту і представництва. У разі смерті потерпілого його процесуальний статус «переходить» до близького родича.

Зараз важливим для дотримання законних інтересів підозрюваного (обвинуваченого), а тому й актуальним, є питання щодо здійснення кримінального провадження за відсутності підозрюваного або обвинуваченого, які переховуються від досудового розслідування чи суду (*in absentia*). У такому провадженні підозрюваний (обвинувачений), потенційно володіючи правосуб'єктністю, сам унікає реалізації своїх прав та обов'язків, а також адресованих йому заборон. Законодавець передбачив процесуальні гарантії набуття особою процесуальної дієздатності. Так, зміст та форма кримінального провадження за відсутності підозрюваного або обвинуваченого (*in absentia*) повинні відповідати загальним засадам кримінального провадження, зазначеним у ч. 1 ст. 7 Кримінального процесуального кодексу України [5] (далі – КПК), з урахуванням особливостей, встановлених законом; сторона обвинувачення зобов'язана використати всі передбачені законом можливості для дотримання

прав підозрюваного чи обвинуваченого (зокрема, прав на захист, на доступ до правосуддя, таємницю спілкування, невтручання у приватне життя) в разі здійснення кримінального провадження за відсутності підозрюваного або обвинуваченого (*in absentia*) (ст. 7 КПК); якщо підозрюваний, стосовно якого слідчим суддею постановлено ухвалу про здійснення спеціального досудового розслідування, затриманий або добровільно з'явився до органу досудового розслідування, подальше досудове розслідування щодо нього здійснюється згідно із загальними правилами, передбаченими КПК (ч. 5 ст. 297-4 КПК); якщо підстави для постановлення судом ухвали про спеціальне судове провадження перестали існувати, подальший судовий розгляд розпочинається спочатку згідно із загальними правилами, передбаченими КПК (ч. 3 ст. 323 КПК).

Найважливішою ж, як видається, гарантією прав особи, яка не бажає особисто реалізовувати адресовані їй норми процесуального права, є те, що її захисник має право здійснювати певні дії на користь цієї особи. Для цього копії процесуальних документів, що підлягають врученню підозрюваному, надсилаються захиснику (ч. 2 ст. 2975 КПК). Участь захисника у спеціальному судовому провадженні є обов'язковою (ч. 3 ст. 323 КПК). Відтак законодавець допускає опосередковану (через захисника) реалізацію норм кримінального процесуального права обвинуваченим (підозрюваним). І хоча захисник за чинним КПК не має законодавчо врегульованого статусу, він володіє всіма правами підзахисного, за винятком хіба що права давати показання.

Суттєвою гарантією прав особи є також положення закону про те, що якщо підстави для постановлення судом ухвали про спеціальне судове провадження перестали існувати (тобто обвинувачений вирішив особисто «заволодіти» кримінальною процесуальною дієздатністю у провадженні, здійснюваному щодо нього), подальший судовий розгляд розпочинається спочатку згідно із загальними правилами, передбаченими КПК (ч. 4 ст. 323 КПК). Це положення закону стосується випадків, коли судовий розгляд не завершився. Видається, що ефективнішою гарантією забезпечення прав особи, щодо якої здійснювалося кримінальне провадження в порядку *in absentia* і ухвалено обвинувальний вирок, була би правова регламентація права особи на повторний судовий розгляд справи щодо себе після постановлення судом у ній остаточного рішення. Можливо, це є доцільним не в усіх випадках, а лише в тих, коли сторона обвинувачення не вжила всіх заходів до інформування підозрюваного (обвинуваченого) про необхідність з'явлення до органів досудового розслідування і суду, що стало причиною прийняття рішення про здійснення провадження *in absentia*.

Іншим видом неособистої реалізації норм кримінального процесуального права є делегування повноважень з реалізації норм іншим особам. Ця форма є притаманною, переважно, такій формі реалізації норм права, як застосування. Прикладом може слугувати надання слідчим, прокурором доручень оперативним підрозділам [2; 3]. Згідно з ч. 1 ст. 41 КПК здійснюють

слідчі (розшукові) дії та негласні слідчі (розшукові) дії в кримінальному провадженні за письмовим дорученням слідчого, прокурора, а підрозділ детективів, оперативно-технічний підрозділ та підрозділ внутрішнього контролю Національного антикорупційного бюро України – за письмовим дорученням детектива або прокурора Спеціалізованої антикорупційної прокуратури. У перебігу виконання доручень слідчого, прокурора співробітник оперативного підрозділу користується повноваженнями слідчого. Однак його дії оперативного співробітника з реалізації норм кримінального процесуального права, адресованим слідчим, прокурорам обмежені відповідним дорученням: співробітники оперативних підрозділів (крім підрозділу детективів, підрозділу внутрішнього контролю Національного антикорупційного бюро України) не мають права здійснювати процесуальні дії у кримінальному провадженні за власною ініціативою або звертатися з клопотаннями до слідчого судді чи прокурора (ч. 1 ст. 41 КПК). Таким чином, оперативні співробітники реалізують лише ті норми процесуального права, які регламентують дії, про які йдеться в дорученні слідчого, прокурора. У цьому аспекті можна вести мову про обмежену, делеговану кримінальну процесуальну дієздатність співробітників оперативних підрозділів.

Те ж саме можна сказати і про здійснення в делегованому порядку інших процесуальних дій: освідування, яке супроводжується оголенням освідуваної особи, здійснюється особами тієї ж статі, за винятком його проведення лікарем і за згодою особи, яка освідується (ч. 2 ст. 241 КПК); обшук осіб, які перебувають в житлі чи іншому володінні, якщо є достатні підстави вважати, що вони переховують при собі предмети або документи, які мають значення для кримінального провадження, здійснюється особами тієї ж статі (ч. 5 ст. 236 КПК).

Проблемним питанням реалізації делегованої правосуб'єктності є конкретизація, «розподіл» деліктоздатності між слідчим, прокурором, який надав доручення, і оперативним співробітником, який його виконав. Іншими словами, – хто із зазначених суб'єктів є відповідальним за кінцевий результат реалізації норми права? З одного боку, відповідальність за кінцевий результат несе оперативний співробітник, який безпосередньо реалізовував норму права. З іншого боку, слідчий, прокурор також повинен нести відповідальність, бо він міг і не надавати доручення, а самостійно реалізувати норму права. Показовими в цьому плані є результати здійсненого нами емпіричного дослідження. На питання про те, хто повинен нести відповідальність за неправильну реалізацію норм права, якими регламентовані процесуальні дії, доручені співробітникам оперативних підрозділів, слідчі і прокурори (100%) заявили, що лише оперативні співробітники. А останні (100%) вважають, що відповідальність за належну реалізацію норм має бути солідарною.

Питання визначення виду юридичної відповідальності за неправильне застосування норми кримінального процесуального права не входить до предмету

цього наукового дослідження. Однак висловимо свою думку з цього приводу. Слідчий, прокурор реалізує повноваження з надання доручення оперативному співробітнику. Останній виконує його, користуючись повноваженнями слідчого. Тобто кожний із зазначених суб'єктів може нести відповідальність лише за власні дії з реалізації конкретних норм. Слідчий не повинен нести відповідальність за порушення оперативним співробітником приписів норм права. Водночас слідчому, вирішуючи питання про делегування своїх повноважень, варто враховувати, що «опосередкована» реалізація норм кримінального процесуального права, тобто реалізація оперативним співробітником, є допустимою тоді, коли особа, якій делеговані повноваження, повинна здійснити дію, ефективність якої не залежить від знань цієї особою всіх обставин кримінального провадження.

Із викладеного вище слідує такі **висновки:** законодавець із різних причин дозволяє іншим, ніж адресати норм, особам самостійно чи разом з адресатами реалізовувати норми процесуального права; проблемним під час реалізації делегованого правосуб'єктності у практиці кримінального провадження є питання «розподілу» деліктоздатності між слідчим, прокурором, який надав доручення, і оперативним співробітником, який його виконав.

Дослідження з тематики цієї статті можуть бути продовжені за такими напрямками наукових розвідок: визначення загальних правил неособистої реалізації норм кримінального процесуального права; дослідження доцільності повторного провадження процесуальних дій з «основним» адресатом у разі його незгоди з результатами провадження первинних дій.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Гнатюк М.Д. Правозастосування та його місце в процесі реалізації права: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2007. 19 с.
2. Карпіка С.М. Виконання доручень слідчих як основна форма діяльності оперативних підрозділів у кримінальному судочинстві. Науковий вісник Херсонського держ. ун-ту. 2014. Вип. 6–2. Т. 4. С. 81–84.
3. Климчук М.П. Виконання доручень як форма взаємодії слідчих та оперативних підрозділів у кримінальному провадженні. Вісник кримінального судочинства. 2015. № 1. С. 54–58.
4. Крикливець Д.Є., Нор В.Т. Реалізація засади змагальності під час розгляду скарг слідчим суддею: монографія. Львів, 2017. 376 с.
5. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 р. Відомості Верховної Ради України. 2013. № 9–10. Ст. 88.
6. Маляренко В.Т. Реалізація основних конституційних засад судочинства в кримінально-процесуальному законодавстві України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 1999. 19 с.
7. Пилипенко Г.М. Реалізація та співвідношення окремих принципів кримінального провадження під час залучення експертів. Форум права. 2013. № 3. С. 473–477.
8. Юхимюк О.М. Дотримання як форма безпосередньої реалізації норм права. Історико-правовий часопис. 2013. № 1. С. 32–35.